

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 21 Nisan/April 2020 s. 107-128.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut333>
Mainz-Almanya/Germany

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 17.03.2020
Kabul Tarihi: 04.04.2020

Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfe-i Vâfi

A Verse Dictionary Arabic-Persian-Turkish: Tuhfe-i Vafi

Zahide EFE*

Öz

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde eser veren şair ve yazarlar muhteva ve tür itibarıyla çok geniş bir yelpaze içerisinde eserler vermişlerdir. Bu geniş yelpaze içerisinde yer alan türlerden biri olan manzum sözlükler, herhangi bir dildeki kelimenin başka bir dil veya dillerdeki karşılığının manzum halde verildiği eserlerdir. Edebiyatımızda manzum sözlük yazma geleneği on beşinci yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu eserler, şiirin müzikalitesi ve veznin ritmik akışkanlığından faydalanarak dil öğretimini kolaylaştırmak ve öğrenilen kelimelerin hafızada kalıcılığını sağlamak amacı ile kaleme alınmışlardır. Çoğunlukla sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklar için yazılan bu türdeki eserlerde bazı gramer, bahir ve vezin bilgileri de yer almaktadır. Edebiyatımızda oldukça rağbet gören manzum sözlükler, daha çok Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ve Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde kaleme alınmakla birlikte Boşnakça, Rumca, Ermenice, Fransızca manzum sözlükler de yazılmıştır. Manzum olarak kaleme alınan sözlüklerden biri de Osman Vâfi Efendi tarafından 1288/1871-72 tarihinde Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde üç dilli olarak yazılan Tuhfe-i Vâfi'dir. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış 19 beyitlik bir giriş bölümü, beyit sayıları 4 ile 12 arasında değişen 41 kıt'adan oluşan sözlük kısmı ve eserin telif tarihinin bildirildiği "Târîh-i berây-ı ihtitâm" başlıklı yedi beyitlik hatime kıt'ası olmak üzere toplam 332 beyitten müteşekkildir. Eserde tekrarlarla birlikte 630 Türkçe, 710 Farsça, 780 Arapça olmak üzere 2120 civarı kelime veya kelime grubu bulunmaktadır. Bu çalışmada 19. yüzyılda kaleme alınan ve Arapça-Farsça-Türkçe üç dilli manzum bir sözlük olan Tuhfe-i Vâfi'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durularak eserin kıt'alarından bazılarının transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Manzum Sözlük, Osman Vâfi, Tuhfe-i Vâfi.

* Ar. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Osmaniye-Türkiye.
Elmek: zahide_efe@outlook.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1411-4557>.

Abstract

Poets and writers who have written in the classical Turkish literature tradition have produced works in a wide range of contents and genres. Verse dictionaries that are one of the genres in this wide spectrum, are works in which a word in a language or languages is given in verse. The tradition of writing verse dictionary in our literature started in the fifteenth century and continued until the twentieth century. These works have been written in order to facilitate language teaching by using the musicality of the poem and the rhythmic fluidity of the meter and provide the permanence of the learned words in memory. There are some grammar, bahir and meter information in this kind of works written mostly for children studying in primary schools. Verse dictionaries which are very popular in our literature, are written in Arabic-Turkish, Persian-Turkish and Arabic-Persian-Turkish as well as Bosnian, Greek, Armenian and French verse dictionaries are also written. One of the dictionaries in verse is *Tuhfe-i Vâfi* that was written by Osman Vâfi Efendi in three languages as Arabic-Persian-Turkish in 1288/1871-72. The work consists of 332 couplets involving a 19 couplet introduction section written in the mesnevi verse, a dictionary section of 41 verses with couplet numbers ranging from 4 to 12 and a seven-couplet hatime titled "Târih-i berây-ı ihtitâm" where the copyright history of the work is reported. In the work there are approximately 2120 words or phrases with repetitions including 630 Turkish, 710 Persian, 780 Arabic. In this study by focusing on the shape and content features, the transcriptional text of some of the scarce works of *Tuhfe-i Vâfi* is given which is a verse dictionary in Arabic-Persian-Turkish language written in the 19th century.

Keywords: Classical Turkish Literature, Verse Dictionary, Osman Vafi, Tuhfe-i Vafi.

Giriş

Manzum sözlükler, herhangi bir dildeki kelimenin başka bir dil veya dillerdeki karşılığının manzum halde verildiği eserlerdir. Anadolu'da ilk manzum sözlük örneklerinin Arapça-Farsça şeklinde kaleme alınmış oldukları görülmektedir. Bu tarzda yazılan ilk örnek, İsfahan kadısı Seyfüddin Zekeriyâ'nın torunu, Çemişgezek kadısı Şemsüddin Ahmed'in oğlu Şükrullah'ın 1242-43 yılında nazmettiği *Zühretü'l-Edeb'* dir. Hüsameddin Hasan b. Abdülmü'min el-Hoyî'nin *Nasîbü'l-Fityân* ve *Nesîbü't-Tibyân'ı*, Abdülhamîd el-Engürî'nin 1356 yılında telif ettiği *Silkü'l-Cevâhir'i*, Germiyanlı şair Ahmedî'nin 1360-1377 yılları arasında nazmettiği tahmin edilen *Mirkâtü'l-Edeb'i* ve yine Germiyanlı şair Ahmed-i Dâî'nin Şehzade Murad'ın okuması için yazdığı *Ukûdu'l-Cevâhir'i* bu tarzda yazılmış örneklerdir (Öz 2016: 48).

Anadolu'da Farsça-Türkçe manzum sözlük grubunun ilk örneği, Hüsâm b. Hasan el-Konevî'nin 1399-1400 yılında yazdığı *Tuhfe-i Hüsâmî* adlı eseridir. Şâhidî mahlaslı Muğlalı İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eseri ise Farsça-Türkçe manzum sözlükler arasında en meşhur olanıdır. Arapça-Türkçe sözlük grubunda ise Abdüllatif İbn Melek'in on üçüncü yüzyıl sonlarında nazmettiği *Lugat-ı Ferišteoğlu* adlı eseri yazıldıktan sonra büyük bir üne kavuşmuştur (Öz 2016: 52).

Mezkûr eserleri müteakip edebiyatımızda pek çok manzum sözlük yazılmıştır. Farsça-Türkçe manzum sözlük grubunda 21, Arapça-Türkçe manzum sözlük grubunda ise 17 civarında örneğin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca Arapça ve Farsça'nın dışında Türkçe-Boşnakça, Türkçe-Rumca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Fransızca gibi farklı diller için de manzum sözlükler yazılmıştır. Nitekim kaleme alınmış olan çok sayıda sözlüğün bulunması, bu eserlerin pek çok nüshasının kütüphanelerde mevcut bulunması, bunlara nazire ve şerhler yapılmış olması manzum sözlüklerin edebiyatımızda büyük ilgi gördüğünün bir göstergesidir.

Manzum sözlükler çeşitli gayelerle kaleme alınmışlardır. Bunların ilki ve manzum sözlüklerin asıl başlangıç noktası sayılabilecek olan maksat *Kur'an-ı Kerim*'de bulunan ve manası tam olarak anlaşılabilen "garîb" kelimelerin karşılıklarını vermek veya ezberlenmesini sağlamaktır. Daha sonra bunlar arasına Hz. Peygamber'in hadislerinde bulunan ve yine manası tam olarak anlaşılabilen kelimelerin karşılıklarını vermek dâhil olmuştur. Fars ve Türk edebiyatlarında ise bu amaçlar arasına Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen bazı müşkül kelimelerin Farsça, Türkçe ya da Arapça karşılıklarını vermek de katılmıştır (Kılıç 2007: 341).

Dil öğrenmenin süresini kısaltmak, dil öğretimini kolaylaştırmak ve yabancı dilin kelimelerini karşılıklarıyla birlikte ezberletmek gibi amaçlarla kaleme alınmış manzum sözlükler, klasik dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur. "Sıbyân" ve "mübtedî" tabir edilen çocuklara ve tahsile yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve birtakım gramer kaidelerinin öğretilmesini temin eden, bunun yanında kültür, edebiyat ve arûz bilgileri de sunan manzum sözlükler, nazımın talebeye daha hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunması ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından büyük bir rağbet görmüştür. Bu sözlüklerde bazı edebî sanatların, bahir ve vezinlerin öğretilmesi ile şiire ve şairliğe meyilli olanların kabiliyetlerinin geliştirilmesi de arzu edilmiştir (Öz 1996: 55).

Manzum sözlükler, genellikle üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çoğunlukla mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir giriş yani mukaddimedden oluşmaktadır. Manzum sözlüklerin giriş kısımlarında "hamdele" ve "salvele" den sonra eserin telif sebebinin yer aldığı küçük bir bölüm gelir. Bu bölümde, müellifin hayatına dair kısa bilgiler, eserin telif sebebi, tertip özellikleri tesmiyesi ve telif tarihi gibi bazı bilgiler yer almakta ve eser tanıtılmaktadır. Ayrıca bu bölümde, dil öğrenmenin faydaları hususunda müellifin öğütlerinin de yer aldığı rastlanmaktadır. İkinci bölüm sözlük kısmıdır. Bu bölümde parça, bölük anlamında "kıt'a" başlığını taşıyan, beyit sayıları birbirinden farklı manzum parçalar yer alır. Bu parçalar genellikle nazm, mesnevi, müstezad ve terki-i bend nazım şekilleriyle yazılır (Arslan 2011: 21).

Manzum sözlüklerde son bölüm ise "hatime" kısmıdır. Bu bölüm Allah'a hamd ve dua beyitleriyle eserin nihayete erdiği kısımdır. Eserin telif tarihi genellikle bu bölümde verilir (Tiryakiol 2013: 11).

Manzum sözlüklere verilen isimlerin önemli bir kısmında "armağan" anlamına gelen "tuhfe" kelimesi kullanılmıştır. Bunun haricinde ise nazm, manzum veya lugat gibi kelimelerin kullanıldığı da görülmektedir. Bu türde yazılan eserlerin toplam beyit sayıları büyük oranda farklılık göstermektedir. 100 beyitten başlayıp 1300 beyite kadar ulaşan hacimdeki manzum sözlüklere rastlamak mümkündür (Kılıç 2007: 341-42).

Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

1. U'cûbetü'l-Garâyib fi Nazmi'l-Cevâhiri'l-Acâyib

Bahâüddîn-i Magalkaravî tarafından 824/1424 yılında kaleme alınmıştır. Eser, manzum-mensur bir mukaddime ve 36 kıt'a şeklinde düzenlenmiştir. Toplam 436 beyitten oluşan sözlük bölümünün sonuna ise eserin yazılış tarihinin yer aldığı kısa bir hatime eklenmiştir. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe toplam 2.800 civarında kelime bulunmaktadır (Arslan 2013: 21-29).

2. Lugat-ı Kerîmî

Eserin yazılış tarihi ve müellifinin kim olduğuna dair elde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazma nüshaların birindeki 978/1570 tarihini gösteren ketebe kaydından hareketle eserin bu tarihte veya bundan önce yazıldığı söylenebilir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın başında yer alan "Lugat-ı Abdulkerîm" ifadesi ve beyitlerde geçen mahlastan hareketle şairin adının Abdulkerîm olduğunu ve Kerîmî mahlasını kullandığını söylemek mümkündür. Eser, 4 farklı aruz kalıbıyla yazılmış 16 kıt'a halinde olup 130 beyitten müteşekkildir. Eserde 243 Farsça, 28 Arapça kelimenin karşılıkları verilmiştir (Kaplan 2017: 445-478; Kaya 2017: 213-252).

3. Fethu'l-Fettâh

Sun'î-i Malatyavî tarafından 1008/1599 yılında kaleme alınmıştır. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış 32 beyitlik bir giriş ve beyit sayısı 8 ile 21 arasında değişen yirmi beş kıt'adan müteşekkil olup toplam 400 beyittir. Yalnızca dördüncü kıt'a 2, yirmi beşinci kıt'a 84 beyitten oluşmaktadır (Öz 2016: 181-82).

4. Genc-i Le'âl

Asıl adı Mehmed Çelebi olan Kayserili şair, Gencî Pîr Mehmed tarafından 1041/1631 tarihinde kaleme alınmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Arapça-Türkçe, ikinci bölüm Farsça-Türkçedir (Öz 2016: 191).

5. Menâzîmü'l-Cevâhir

Mustafa Hâkî El-Üsküdârî tarafından 1042/1632-33 tarihinde kaleme alınmıştır. Eser, manzum-mensur bir mukaddime, 29 kıt'a ve bir hatime olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Toplam beyit sayısı 409'dur. Bu beyitlerden 9'u manzum mukaddimedede, 8'i hatime bölümünde ve 392'si de sözlük bölümünde yer almaktadır. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe birbirinin karşılığı olan her dilden yaklaşık 900 kelimenin (toplam 2700 kelime) nazmedildiği görülür (Arslan 2011: 31-39).

6. Tefkiye

Eserin önsözünde yer alan bilgilere göre müellifin adı Abdurrahmân lakabı ise Zâhidî'dir. Eser, 1133/1721 tarihinde kaleme alınmıştır. Mesnevi tarzında yazılmış bir giriş ve değişik bahirlerde nazmedilmiş 27 kıt'a ile hepsi recez bahriyle yine mesnevi tarzında yazılmış 16 kıt'a ve bir hatime olmak üzere toplam 635 beyitten oluşmaktadır (Öz 2016: 222-223).

7. Se-Zebân

Şeyh Ahmed-i Antakî tarafından 1135/1723 tarihinde kaleme alınmıştır. Eser, 64 beyitlik manzum bir giriş, 748 beyitlik sözlük kısmı ve 6 beyitlik hatime bölümü ile toplam 818 beyitten müteşekkildir. Eserde 1717 Türkçe, 1736 Farsça ve 1790 Arapça olmak üzere toplam 5243 kelime bulunmaktadır (Duyar ve Ölker 2013: 18-26).

8. Lugat-ı Feyzî (Hoş-edâ)¹

Eserin müellifinin asıl adı Eşref, mahlası Feyzî, lakabı ise Hoş-edâ'dır. 1149/1736 tarihinde kaleme alınmıştır. Müellif kendi lakabına nisbeten eserine Hoş-Edâ adını

¹ Ekici, H. (2018). *Eşref Feyzî Lugat-ı Hoş-Edâ (Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*. Ankara: Sonçağ Yayınları.

vermiş ve bunu da eserin mukaddimesinde belirtmiştir. Eser, 11 kıt'a ayrılmış toplam 337 beyitten meydana gelmektedir. Tuhfe-i Şâhidî'ye nazire olarak kaleme alınmıştır (Öz 2016: 232-33).

9. Nazm-ı Girîdî

Ahmed Resmî b. İbrâhîm-i Girîdî tarafından 1153/1740 yılında kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekli ile yazılmış 35 beyitlik bir giriş bölümü ve beyit sayıları 7 ile 19 arasında değişen 14 kıt'adan müteşekkil olup toplam 203 beyittir. Her kıt'anın sonunda bir nasihat beyti ve ardından bir takti beyti yer almaktadır. Eserin sözlük kısmında ise tekrarlarla birlikte 365 Türkçe, 447 Farsça ve 752 Arapça ifade birbirine karşılık olacak şekilde verilmiştir (Kaya 2017: 119-142).

10. Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyetü's-Sıbyân

Mustafâ İlmî b. İbrâhîm tarafından 1160/1747 tarihinde yazılan eser, sıbyan mekteplerinde Arapça öğrenen öğrencilerin Farsçayı öğrenmelerine de katkı sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Eserde nazmedilen Arapça kelimeler *Lugat-ı Ferišteoğlu'*ndan derlenmiştir. *Tuhfetü'l-ihvân* mensur bir önsöz dışında, mesnevi tarzında yazılmış on bir beyitlik bir münacat, 33 kıt'a ve iki beyitlik bir tarih kıt'ası olmak üzere toplam 854 beyitten meydana gelmektedir (Gıynaş 2015: 154-163).

11. Manzûme-i Keskin

Mustafa Keskin b. Osmân tarafından 1171/1758 tarihinde *Tuhfe-i Şâhidî'*ye nazire olarak kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser, 85 beyitlik bir mukaddime ile toplam 330 beyitlik 27 kıt'a ve "Der Beyân-ı Aded" başlığı altında bulunan sayılara dair 9 beyitlik müstakil bir kıt'a ile "Der Beyân-ı Hisâb-ı Ebced" başlığı altındaki ebced hesabıyla ilgili 7 beyitlik ayrı bir kıt'a olmak üzere toplam 431 beyitten oluşmaktadır. Eserde üç dilden toplam 2363 kelime birbirine karşılık olarak gösterilmiştir (Kılıç 2007: 340-348).

12. Müselles-nâme-i Şâkir

Osman Şâkir Bozokî tarafından 1210/1795-96 yılında kaleme alınmıştır. Eser, mesnevi tarzında yazılmış 41 beyitlik bir mukaddime, sözlük kısmını oluşturan 41 kıt'a ve "*Hâzâ Tezyîlün fî Sebebi Te'lîfi'l-Kitâb*" başlıklı mesnevi nazım şekliyle yazılmış 41 beyitlik bir hatime kıt'asından oluşmaktadır. Sözlük kısmında 1250 Arapça, 1121 Farsça ve 1019 Türkçe kelime nazmedilmiştir (Ayar 2016: 187-188).

13. Dürrü'n-Nizâm

Antepli Hasan Aynî tarafından kaleme alınan Nazmü'l-Cevâhir adlı eserin ilk şeklidir. *Nazmü'l-Cevâhir'*den on yıl önce 1226/1811 tarihinde kaleme alınmıştır. Dürrü'n-Nizâm'ın iki nüshası mevcuttur. Biri İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar Bölümü 5493 numaralı nüsha, diğeri ise Ömer Asım Aksoy'un eline geçen yazma nüshadır. Aksoy çalışmasında bu iki nüshayı değerlendirmiş ve eserin *Nazmü'l-Cevâhir* ile mukayesesini gerçekleştirerek farklarını ortaya koymuştur (Aksoy 1960: 145-175).

14. Tuhfe-i Se-Zebân

Hayret Mehmed Efendi tarafından 1234/1818-19 yılında kaleme alınmıştır. Eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış 35 beyitlik bir mukaddime ile başlamaktadır. Eserin mukaddimesinden sonra kıt'a nazım şekliyle yazılmış 72 bölüm bulunmaktadır. Bu

kıt'aları müteakip ise 83 beyitten oluşan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir bölüm gelmektedir. Bu bölümde de müellif, Türkçe kelimelerin Farsça ve Arapça karşılıklarını vermeye devam etmiştir. *Tuhfe-i Se-Zebân'* da, 1600 civarı Arapça ve 1400 civarı Farsça kelimenin karşılığı verilmiştir (Düzenli 2015: 23-36).

15. Nazmü'l-Cevâhir

Antepli Hasan Aynî tarafından yazılan *Dürrü'n-Nizâm* adlı eser on yıl sonra gözden geçirilerek 1236/1821 tarihinde yeniden kaleme alınmış ve *Nazmü'l-cevâhir* adı verilmiştir. Eser ilk defa 1241/1826 yılında basılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış 117 beyitlik bir giriş kısmı ve her kıt'ası 13 beyitten oluşan 100 kıt'a olmak üzere toplam 1300 beyitten müteşekkildir. On farklı aruz vezni kullanılan eserde Arapça-Farsça-Türkçe toplam on bin kelime bulunmaktadır (Aksoy 1959: 1-30).

16. Tuhfe-i Nushî

Çemişgezekli Nasûh Efendi tarafından 1258/1842 tarihinde yazılmıştır. Biri mesnevi/mukaddime, 53 nazm ve üç mesneviden oluşan elli yedi manzumede toplam 610 beyit yer almaktadır. Mukaddime hariç eserin sözlük kısmı 543 beyittir. Eserde yaklaşık iki bin altı yüz Farsça ve Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir. Eser, Nasûh Efendi'nin oğlu Arif Hikmet vasıtası ile 1881 yılında basılmıştır (Güler 2016: 157-174).

17. Hayrü'l-Lugat

İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın verdiği bilgiye göre Süleyman Hayrî tarafından kaleme alınan bu eser, Türk Arap ve Acem dilleri üzerine yazılmış üç bin beyitlik bir sözlüktür (İnal 1969: 621-22).

18. Tuhfe-i Vâfi

18.1. Eserin Müellifi ve Yazılış Tarihi

Tuhfe-i Vâfi'nin mesnevi nazım şekliyle yazılmış 19 beyitlik giriş kısmında eser ve müellifi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre, eserin müellifinin ismi Vâfi olup babasının adı Sıdkî'dir;

Ya' m̄ kim Vâfî-i Şıdkî-zâde
Eşeri ola diyü dünyâda (b. 15)

Vâfi, Arapça-Farsça-Türkçe üç dil üzerine kaleme aldığı lugatını çocuklar için yazarak onlara yadigâr eylemiştir;

Cem' idüp bir luğat-ı manzûme
Yâdigâr eyledi her ma'şûma

Türk ü Furs ü 'Arabîdür bu luğât
Se-zebân üzre yazıldı kelimât

Oğusun nev-heves olan eţfâl
Yoksa müstağm'dür erbâb-ı kemâl (b. 16-18)

Eserin sonunda yer alan “Târîh-i berây-ı ihtitâm” başlıklı yedi beyitlik kıt’anın sonunda yer alan;

*Bu tām târîhe geldi çıkdı üç şâhid zebân üzre
Tamâm oldı bu pākîze risâlem üç lisân üzre* (Kıt. 42/7)

beyitinin ikinci mısraındaki harflerin ebced hesabına göre toplamı 1291/1874-75’dir. Bu tarihten müellifin işaret ettiği gibi üç sayısı çıkarıldığında 1288/1871-72 tarihi elde edilmektedir. Buna göre eserin telif tarihi, 1288/1871-72’dir.

18.2. Vâfi Hakkında

Vâfi’nin hayatı hakkında tezkiirelerde ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Vâfi’nin hayatı ile ilgili bilgiler, Devlet Arşivleri Başkanlığı *Osmanlı Arşivi*’nde yer alan üç numaralı sicill-i ahvâl² defterinde bulunmaktadır.

Buna göre, 1250/1834-35 tarihinde Erzurum’da dünyaya gelen Osman Vâfi Efendi, Osman Sıdkî Efendi’nin oğludur. Erzurum’da özel hocalardan Arapça ve Farsça ders almıştır.

Osman Vâfi Efendi’ye Erzurum valiliği görevinde bulunan Ayaşlı Esad Paşa tarafından müderrislik rüusu verilmiş ve 1262/1845-46 yılında henüz on iki yaşında iken tahrirat odasına dâhil olup 1267/1850-51 tarihine kadar buraya müdâvemet etmiştir. 1269/1852-53 tarihinde meydana gelen Rusya meselesinde Zarif Mustafa Paşa’nın kâtiblik hizmetiyle Kars, Ardahan ve Ahuska’ya gitmiş ve burada Feyzullah Paşa’nın dairesine girerek mühürdarlık hizmetinde bulunmuştur. 1270/1853-54 tarihinde Feyzullah Paşa ile Sivas’a gitmiş ve dördüncü rütbe Mecîdî³ nişanını alarak üç sene daha Feyzullah Paşa’nın dairesine devam etmiştir. 1263/1856-57 tarihinden 1274/1857-58 tarihine kadar Bosna Ali Paşazâde Rıdvan Paşa’nın kethüdâlık ve mühürdarlık görevinde bulunmuş ve aynı sene İstanbul’a gelerek bir müddet dâr-ı şûrâ-yı askerî⁴ mazbata odasına devam etmiştir.

² Sicill-i ahvâl defterleri, II. Abdülhamid devrinde Osmanlı devlet teşkilâtında görev alan memurların görevleri süresince gelişim aşamalarını izlemek amacıyla 1879 yılında Dâhiliye Nezâreti’ne bağlı olarak kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun ve 1896’da bu komisyonun lağvedilmesiyle onun yerine teşkil edilen Me’mûrîn-i Mülkiyye Komisyonu’nun faaliyetleri sonucu 1879-1909 döneminde düzenlenmiş olup bu dönemde devlet hizmetinde bulunan memurların sicil kayıtlarını ihtiva etmektedir. Sicill-i ahvâl defterlerine kaydedilen özet biyografiler, memurların devlet hizmetine ilk girdikleri zaman vermek zorunda oldukları “tercüme-i hâl varakası” denilen matbu bir belge ile tercüme-i hâl varakasına eklenmesi zorunlu olan bazı resmî evraklar esas alınarak hazırlanırdı. Tercüme-i hâl varakasında memurun doğum tarihi, baba adı, eğitim durumu, görevleri, eserleri, rütbe ve madalyaları, kazandığı mükâfatlar, aldığı cezalarla ilgili cevaplandırılması istenen sorular bulunurdu. Bu soruların cevaplarının varakanın sahibi tarafından kendi el yazısıyla yazılması zorunluydu (Sarıyıldız 2009: 134-136).

³ Osmanlılar’da üstün hizmeti görülen askerî ve mülki erkâna çeşitli dereceleri olan bir tür madalya verilmesi ve takılması geleneği Batı etkisiyle II. Mahmud döneminde başlamıştır. Osmanlılar’da Batı tarzında ilk nişan 1852’de Mecîdî nişanı ile ihdas edildi ve iftihar nişanı lağvedildi. Bu nişanla ilgili 13 Zilkade 1268 (29 Ağustos 1852) tarihli bir nizamnâme yayımlandı. Burada nişanın birden beşe kadar sıralanan derece/rütbeden oluştuğu, birinci rütbesinin 50, ikinci rütbesinin 150, üçüncü rütbesinin 800, dördüncü rütbesinin 3000, beşincisinin 6000 olmak üzere toplam 10.000 adet olduğu belirtilmiştir (Artuk 2007: 154-156).

⁴ Askerî ıslahatlar için gerekli nizamnameleri hazırlayan meclistir. Her türlü askerî işlerin yerine getirilmesinden sorumlu olan bu meclis Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması üzerine kurulan ilk meclistir. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Meclisi kişilerin askerî ödevleriyle ilgili kuralları saptamak, batı devletlerinde yürütülen

1275/1858-59 tarihinde defter-i hâkânî⁵ tahrirat odası mümeyyizliğine getirilen Vâfi Efendi, 1278/1861-62 yılında mümeyyizlik uhdesinde kalmak üzere rütbe-i sâlise ile Trablusgarp arazi memuriyetine nakil olunmuş üç sene sonra asli hizmetine geri dönmüştür. 1285/1868-69 tarihinde ticaret nezâreti divan-ı istinâf baş katipliğine tayin edilmiş, altı ay sonra orman meclisi baş katipliğine ve ardından rütbe-i sâniye görevi ile Bağdad defter-i hâkânîliğine atanmıştır.

1288/1871-72 senesinde bu görevinden ayrılarak İstanbul'da tahrir-i emlak idaresinde hizmete başlamıştır. 1292/1875-76 yılında defter-i emlak odası mümeyyizliğine nakil olunmuş ve 1294/1877-78 tarihinde mümeyyizlik uhdesinde kalmak üzere defter-i hâkânî müfettişliği ile memur olarak Kıbrıs'a gitmiştir. 1295/1878-79 tarihinde Suriye vilayeti defter-i hâkânî müfettişliğine tayin olunmuştur. 1297/1879-80 tarihinde bu görevinden istifa ederek bir müddet görev almayan Osman Vâfi Efendi, 1301/1883-84 tarihinde Suriye defter-i hâkânî müdüriyetine atanmıştır. 1303/1885-86 senesinde müdüriyet görevinden ayrılmıştır. 1306/1888-89 tarihinde emekli olan Osman Vâfi Efendi, 1308/1890-91 tarihinde vefat etmiştir.

Osman Vâfi Efendi'nin eserleri ile ilgili bilgilere de yine yukarıda zikredilen sicill-i ahvâl defterinden ulaşmaktayız. Buna göre, Vâfi Efendi çalışmamızın konusunu teşkil eden Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlüğü dışında ormancılıkla ilgili orman mektebinde okutulan derslerin hulasasını içeren mensur bir risale daha yazmıştır.

18.3. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Tuhfe-i Vâfi mesnevi nazım şekliyle yazılmış 19 beyitlik bir giriş bölümü, beyit sayıları 4 ile 12 arasında değişen 41 kıt'adan oluşan sözlük kısmı ve eserin telif tarihinin bildirildiği "Târih-i berây-ı ihtîâm" başlıklı yedi beyitlik hatime kıt'ası olmak üzere toplam 332 beyitten müteşekkil manzum bir sözlüktür.

Eserin mesnevi nazım şekliyle yazılmış 19 beyitlik giriş kısmının ilk 13 beyti, hamdele ve salveledir. Geriye kalan 6 beyitte ise şair, kendisi ve eseri hakkında bilgi verir. Bu bölümü ise sebep-i telif olarak değerlendirmek mümkündür.

41 kıt'adan müteşekkil olan sözlük kısmı ise toplam 306 beyittir. Kıt'aların beyit sayıları eşit olmayıp 4 ile 12 arasında değişmektedir. 41 kıt'anın ikisi mesnevi, otuz dokuzu ise kıt'a nazım şeklindedir. Arap alfabesindeki sıra gözetilerek elif harfinden başlayarak ye harfine kadar bütün harflerle kıt'a yazılmıştır. Bazı harflerden ise birden fazla kıt'a bulunmaktadır. Örneğin; 1-2. kıtalar elif (ل), 3-4. kıtalar be (ب), 5-6. kıtalar te (ت), 11-12. kıtalar dal (د), 14-15-16-17. kıtalar ra (ر), 30-31. kıtalar lam (ل), 32-33. kıtalar mim (م), 34-35. kıtalar nun (ن) ve 37-38. kıtalar ise he (ه) harfi ile yazılmıştır.

Sözlük bölümünü oluşturan 41 kıt'anın 21'inde okuyucuya bilgi ve nasihat vermek amacıyla yazılan nasihat beyti 2'sinde ise takti beyti yer almaktadır. Eserde remel, hezec, muzari, recez ve münserih olmak üzere beş bahir kalıbına ait 12 farklı aruz

askerlik usullerini incelemek ve Türk ordusunun ilerlemesi yolunda tedbirleri bulup ortaya koymakla görevliydi (Yıldırım 2006: 42).

⁵ Has, zeâmet, timar, mülk, vakıf gibi arazi türlerini tayin ve tescil eden ana defterlerin muhafaza edildiği ve bu defterlerle ilgili günlük işlemlerin yapıldığı Defterhâne, kaynaklarda Defterhâne-i Âmire, defter-i vilâyet, defter-i hâkânî, defter-i dergâh-ı âli adlarıyla da geçer (Afyoncu 1994: 100-104).

vezni kullanılmıştır. Kıt'aların yazılmış oldukları bahir ve vezinlere göre dağılımı şu şekildedir:

Bahirler	Vezinler	Kıt'a Numarası
Remel	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	4, 15, 17, 26, 37
	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	2, 9, 41, 42
	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	8, 11, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 32, 38
	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	Giriş, 28, 29, 34, 40
Hezec	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	35, 39, 43, 36, 12
	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	5
	Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	3
Muzari	Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün	16
	Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	7
Recez	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	31
	Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün	33
Münserih	Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	6, 10, 13, 20, 27, 30

Eserde tekrarlarla birlikte 630 Türkçe, 710 Farsça ve 780 Arapça olmak üzere 2120 civarı kelime veya kelime grubu bulunmaktadır. Anlamı verilen kelimelerde belli bir düzen gözetilmemiştir. Karşılığı verilecek olan ilk kelimenin bazen Arapça, bazen Farsça bazen de Türkçe olduğu görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beytin ilk mısrasında Farsça *tîre* kelimesinin Arapça ve Türkçe karşılıkları verilirken ikinci mısradaki Türkçe *parlamak* kelimesinin Farsça ve Arapça karşılıkları verilmiştir:

Tîre vü **târîk karanlık** gice şeb leyl zâlâm
Parlamak dahı **dıraşîden** gibidür **iltimâ'** (Kıt. 25/3)

Aşağıdaki beytin ilk mısrasında ise karşılığı verilecek olan ilk kelime *derûn* Farsça iken ikinci mısradaki karşılığı verilecek olan ilk kelime *enîn* Arapçadır:

Derûn iç bâtın u zâhir dimekdür taşraya bîrûn
Enîn inleyici zâr ağlayıcı bâkî vü giryân (Kıt. 35/6)

Bazı kelimeler verilirken kelimenin hangi dilden olduğu açıkça belirtilmiştir:

Necm kevkeb yıldıza didi 'Arab ahter 'Acem
Yıldırma şâ'îka şimşek buluş ebr şehâb (Kıt. 3/2)

Yağmuruñ adı mahtar bārân **Hakkuñ rahmeti**
Gülşuyına didi mā'ü'l-verd 'Arab **Fürsî** gül-âb (Kıt. 3/5)

Zer' ü kişmân ekin berzger oldı **zirâ'**
Ya'm' fellâh dimek **Türkçesi** çiftçi harrâş (Kıt. 7/7)

Karşılığı verilen Arapça, Farsça, Türkçe kelimelerin genellikle diğer iki dilden birer karşılığı verilmiştir. Ancak bazen bir dilden iki karşılık verildiği ya da bir dilden hiç karşılık verilmediği de görülmektedir. Aşağıdaki beyitte Türkçe *yarasa/gece kuşu* kelimelerine karşılık Farsça *şeb-pere/şeb-engîz*, Arapça *vavvat/huffâş* şeklinde ikişer kelime verilmiştir:

Yarasa şeb-peredür gice uçar şeb-engîz
Dağı bir adı da vavvat gice kuşu huffâş (Kıt. 20/4)

Aşağıdaki örnekte Türkçe *oğul* kelimesine karşılık Farsça *ferzend* kelimesi verilirken Arapça *ibn* ve *veled* kelimeleri verilmiştir:

İbn ü ferzend ü veled cümlesi oğul gibidür
Ağ dinilürse birâder gibi oldu kardeş (Kıt. 20/3)

Aşağıdaki beyitte ise Farsça *firiştegân* ve *sürûşân* kelimelerine karşılık Arapça *melâik* ve *Cebrâil* kelimeleri verilirken Türkçe karşılığı verilmemiştir. Yine aynı şekilde Farsça *sirişt*, *nihâd*, *hûy* Arapça *tabîat* ve *mutâd* kelimelerinin de Türkçe karşılığı yoktur:

Firiştegân sürûşân melâ'ik dağı Cebrâ'il
Sirişt ile nihâd hem tabî'at hûy ile mu'tâd (Kıt. 11/4)

Bazı beyitlerde aynı mısra içinde verilemeyen anlamların ikinci mısradaki verildiği görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte *hamal* kelimesinin Türkçe *yük çekici* ve Farsça *bâr-keş* karşılıkları ikinci mısradaki verilmiştir:

Dindi girân u şakîl ağıra hamala hem
Yük çekici bâr-keş at ile esb ü feres (Kıt. 19/3)

Yine aşağıdaki beyitte de Farsça *çâr-cihet* kelimesinin Türkçe *dört taraf* ve Arapça *cânib-i erba'* karşılıkları ikinci mısradaki yer almaktadır:

Ard öñ kudâm halef ü piş ü pes hem çâr-cihet
Cânib-i erba' dinilse dört tarafdur çâr-sü (Kıt. 36/5)

Tuhfe-i Vâfi'de kelimeler belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmayıp rastgele verilmiştir. Ancak 40. kıt'a sayılara, 41. kıt'a haftanın günlerine ayrılmıştır. Bununla birlikte beyitlerde birbiriyle anlamca yakın, tenasüp ilişkisi içerisinde olan kelimelerin birlikte verildiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitte *muallim*, *ta'lîm eyleyen*, *hâce*, *üstâd*, *dâniş*, *bilmek*, *ilm* ve *isti'dâd* kelimeleri anlamca birbiriyle ilişkili kelimelerdir:

Mu'allim ya'm ta'lîm eyleyendür h'âce vü üstâd
Olur dâniş dağı bilmek gibidür 'ilm ü isti'dâd (Kıt. 11/1)

Yine aşağıdaki beyitte de "kara ile göz" ve "yanak ile kızıl" kelimeleri birbirleriyle tenasüp ilişkisi içerisinde bulunan kelimelerdir:

Kara siyâh u sevâd çeşm göz ü 'ayn imiş
Sürh ile ahmer kızıl ruhla yañağ oldu had (Kıt. 12/2)

Bazı beyitlerde ise birbirleriyle zıt anlamlı kelimelerin bir arada verildikleri görülmektedir. Örneğin aşağıdaki ilk beyitte *yukarı*, *aşağı*, *alt* ve *üst*, ikinci beyitte *kısa* ve *uzun* gibi zıt anlamlı kelimeler bir arada verilmiştir:

Yukaru ‘ulüv ü ferā **aşağı** sâfil fūrū
Fevk ile taht **alt üst** ya ‘nî ki zîr ü zeber (Kıt. 14/6)

Kûteh ü **kışa** kaşîr oldı ‘arîz eñli dimek
‘Arabî dindi **tavîl uzuna** mânend-i dirâz (Kıt. 18/3)

Bazı kelimeler ise Türkçe olmamasına rağmen yanına Türkçe bir kelime ya da ek getirilerek Türkçe kabul edilmiş ve Arapça veya Farsça karşılıkları verilmiştir. Bu kullanımlara örnek teşkil etmesi bakımından aşağıdaki beyitlerde Arapça *adâlet* kelimesine Türkçe *istemek* ve yine Arapça *kıyâmet* kelimesine Türkçe *gün* kelimesi getirilerek oluşturulan kelime grupları Türkçe kabul edilmiş ve bunlara Arapça ve Farsça karşılıklar verilmiştir:

Hükümdür emr-i sultânî buyurmak ya ‘m̄ fermüden
‘**Adâlet isteyenler** dâd-ḡ-âhân ehl-i istimdâd (Kıt. 11/5)

Rûz-ı restâhîz hem yevmü’n-nüşûr
Ol **kıyâmet günine** dirler şehâ (Kıt. 1/11)

Sözlükte geçen kelimelerin büyük çoğunluğu isim veya isim kökenli kelimelerden oluşmaktadır:

Eb ile baba peder ibn oğul oldı **püser**
Duhter ile duhterân kızlar olunca **benât** (Kıt. 5/4)

Kalb gönüldür fu ‘âd dil ü zebân u lisân
Üzn kulağ güş pā dest el ayak ricil ü yed (Kıt. 12/5)

Bununla birlikte bazı fiillere de yer verildiği görülmektedir:

Ġabn adı oldı firîbîden ki ya ‘nî **aldamak**
Daḡı **aldanmak** firîbânîden ü hem inḡidâ‘ (Kıt. 25/4)

Ḳirâ’at ketb **okumak yazmağa** ḡ-ânden nüvişten hem
Yeñiden **ḡâdişâta** dindi nev-peydâ vü nev-îcâd (Kıt. 11/3)

Bazı kelimelerin aynı zamanda çoğul şekillerine de yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde *mâdegân* *mâde*’nin, *ümmehât* ise *ümm*’ün çoğulu olarak verilmiştir:

Mâdedür çünkü dişi bir yire cem‘ olsa üçü
Mâdegân elbet olur cümlesidür mişl-i inâs (Kıt. 7/4)

Ḳardaşa aḡ dinilür ya ‘m̄ birâder dimek
Ümm dinür mâdere analara **ümmehât** (Kıt. 5/3)

Tuhfe-i Vâfi’de sadece kelimeler değil isim ve sıfat tamlamalarına yer verildiği de görülür:

Rûz-ı kûteh **kışa gün yevm-i kaşîre** dirler
Şeb-i dirâz gice uzun didiler **ḡâl-i leyâl** (Kıt. 31/6)

*Şa'îr u hınța cev gendüm ki ya'nî arpa vü buğday
Hubûbât dâne dâne olsa di **kuş yemine** çine* (Kıt. 38/4)

Eğer Arapça ya da Farsça bir kelime Türkçe'de tek kelime ile karşılanamıyorsa bu kelime tamlama şeklinde veya birden fazla kelimeyi ihtiva eden cümle şeklinde verilmiştir. Bu meyanda aşağıdaki beyitlerde *lebâleb'*e karşılık "dudağından taşır dökülmek", *hullet'*e karşılık "dostluk manasında sevmek", *bende* ve *zühhâd'*a karşılık ise "ibadet yani kulluk eyleyenler" ibareleri kullanılmıştır:

*Dökilüp taşsa dudağından leb-â-leb di aña
Kim o ma'nâda olur leb-riz pür-memlû tolu* (Kıt. 36/4)

*Sevişmek döstî ma'nâda hullet gizlü düşmenlik
Olur mahfî 'adâvet sinede oldu ise kîne* (Kıt. 38/2)

*Hudânuñ emrine râzî olandur ya'mî fermân-ber
'İbâdet ya'mî kulluk eyleyendür bende vü zühhâd* (Kıt. 11/6)

Müellif bir kelimenin diğer kelimeye karşılık geldiğini "imış" (*taır uçmak imiş* 18/2, *taften bükmek imiş* 39/4), "-dır" (*toprak hâkdür* 3/3, *bugün imrûzdur* 4/4), "dimek" (*var hest dimek* 1/3, *baş ağrısı dimek* 8/2), "oldı" (*âsumân oldu semâ* 3/1, *kaçıcı oldu ferrâr* 4/7), "olur" (*olur dâniş dahı bilmek* 11/1, *yakînlik ya'ni nezdîkî olur* 11/8), "bil" (*bil civân-merdi cömerdlikdür* 1/10, *otuzdur bil yakîn* 40/4), "dinildi" (*susa dinildi dahı sükût* 6/1, *bahre dinildi deryâ* 32/2), "dirler" (*mu'allim-hâne dirler mektebe* 11/2, *süde şîr ü leben dirler* 34/5), "adıdır" (*adıdur cerâd* 6/3, *leyl ü nehârûñ adıdur* 3/4), "adı" (*taoşan adı hargûş* 4/7, *rızkuñ adı kût* 6/4) gibi ifadelerle belirtmiştir.

Eserde deli divane olmak (kıt. 2/6), razı olmak (kıt. 11/6), kan dökmek (kıt. 15/2), ezber etmek (kıt. 15/11), ayağını kesmek (kıt. 19/7), oyun oynamak (kıt. 21/4), el çekmek (kıt. 26/6), elem çekmek (kıt. 26/7), dağ üstü bağ (kıt. 26/7), telef etmek (kıt. 27/7), kadrini bilmek (kıt. 31/7), rast gelmek (kıt. 35/1), yüz yüze gelmek (kıt. 36/1) gibi deyimler kullanılarak akıcı bir üslup sağlanmıştır.

Ayrıca *Tuhfe-i Vâfi*'de yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtan ve günümüzde arkaik hâle düşmüş olan bazı kelimelerin varlığı da dikkat çekmektedir: Mızganmak (kıt. 3/7), süñü (kıt. 36/6), virgili (kıt. 1/10), epsem (kıt. 6/1), urmak (kıt. 12/7), demür ton (kıt. 14/8), etmekçi (kıt. 18/6), tuç (kıt. 21/5), ivdirmek (kıt. 24/4), od (kıt. 37/6) bu kelimeler arasındadır.

Bazı kelimelerin birden fazla kıt'ada tekrarlandığı görülmektedir. Bu kelimeler şunlardır: Zehebe/gitdi (2/2, 17/8), reft/gitdi (2/2, 17/8), şems/güneş (3/1, 37/1), kamer/ay (3/1, 37/1), şeb/gece (3/4, 25/3), leyl/gece (3/4, 25/3), esb/at (4/1, 19/3), birâder/kardeş (5/3, 20/3), ah/kardeş (5/3, 20/3), ibn/oğul (5/4, 20/3), endûh/tasa (5/5, 31/3), ikrâ/oku (5/6, 7/10), rîş/sakal (6/1, 23/2), zer/altın (8/1, 14/9), pür/dolu (17/10, 36/4), memlû/dolu (17/10, 36/4), fûrû-mâye/fitratı alçak (18/5, 29/3), şehd/bal (21/1, 30/2), asel/bal (21/1, 30/2), rakkas/köçek (21/4, 4/2), rasâs/kalay (21/5, 14/9), resen/iplik (26/1, 23/3), hubl/iplik (26/1, 23/3), bedraka/yol gösterici (11/7, 26/3), sürh/kızıl (34/7, 12/2), mukabil/yüz yüze gelmek (35/1, 36/1), refik/yoldaş (37/3, 28/1), şâd/sevinmiş (9/2, 31/3), ferîh/sevinmiş (9/2, 31/3), nüvişten/yazmak (11/3, 28/4), kâmet/boy (12/1, 30/7), zahr/arka (12/1, 16/3),

püşt/arka (12/1, 16/3), nîk/iyi (12/3, 17/5), teng/dar (10/5, 12/4), dîk/dar (10/5, 12/4), ahz/alma (12/6, 15/6), ata/verme (12/6, 15/6), kef/avuç (12/7, 27/1), pîş ü pes/ön ve ard (14/7, 36/5), şâb/ genç (8/1, 16/2), sâyebân/gölgelik (16/6, 30/5), hayme/gölgelik (16/6, 30/5), çadır/gölgelik (16/6, 30/5), âlû/erik (17/3, 21/1).

Nüsha Tavsifi

Eserin bilinen tek nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Y/0398 yer numarası ile kayıtlıdır. 215x140 mm dış, 155x95 mm iç ölçülere sahiptir. Sırtı meşin, üstü ebrulu mukavva ciltlidir. 13 varaktan müteşekkildir. Her varakta 2 sütun ve çoğunlukla 17 satır bulunmaktadır. Metin siyah, başlıklar kırmızıdır. Talik hat ile kaleme alınmıştır.

Yazmanın başında "Dr. Abdullah Öztemiz Dahiliye Mütahassısı Tuhfe-i Vâfi Müellif Yazısı ile Yegâne Nüsha" ibaresi bulunmaktadır. Eserin sonunda ise Bağdat kadıları müfettişi, Bağdat müftüsü Muhammed Feyzi, Bağdat müftüsü Muhammed Cemil'in 1288 ve İbrâhim Raşid'in 1305 tarihlerinde bu sözlük için yazdıkları takrizler bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed Feyzi ve Muhammed Cemil'in mühürleri vardır.

Baş: Tuḥfe-i Vâfî
Bismi'llâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

Ḥamd aña ki odur Allâh u Kerîm
Şâni' vü Qâdir ü Ḥallâk u Ḥakîm

Son: Bu tâm târiḥe geldi çıkdı üç şâhid zebân üzre
Tamâm oldu bu pâkîze risâlem üç lisân üzre

Kıt'alardan Örnekler

Tuḥfe-i Vâfî

Bismi'llâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

1. Ḥamd aña ki odur Allâh u Kerîm
Şâni' vü Qâdir ü Ḥallâk u Ḥakîm
2. Yoğ iken eyledi bu 'âlemi var
Ḥikmet ü kudretün itdi izhâr
3. Ḥazret-i âdemi ḥalk eyledi hem
Virdi ol ḥazrete envâ' ni' am
4. Cümleden biri anı kıldı şafî
Ḥalk olunmuş degül idi selefi
5. Mazhar-ı aḥsen-i taqvîm itdi
Daḥı esmâları ta' lîm itdi

6. Ya' nî'evlādına aḥfādına tā
Ki buyurdı *ve leḳad kerremnā*
7. Ḳuvve-i nāṭıka kıldı iḥsān
İtdi bu vech ile ya' nî' insān
8. Biñde birin nice mümkin iḥṣā
Ni' am-ı lā-yu' ad u lā-yuḥṣā
9. Daḥı peygem-berine biñ ṣalavāt
Ki odur bā' is-i her mevcūdāt
10. Şāhib-i şer' -i şerīf-i sermed
Ya' nî'Maḥmūd u Muḥammed Aḥmed
11. Nuṭḳ-ı pāki heme vü Ḥayy Şamedı
Cümlenüñ müstenidi mu' temedi
12. Vaşfi mümkin mi ola bir zātuñ
Ki ola efdali maḥlūḳātuñ
13. Cümle-i āline aṣḥābına tām
Ola şad-güne şalavātla selām
14. Ba' de-zā nāzım-ı pākīze-edā
Efḳarü'l-aḥḳar-ı beynü'ş-şu' arā
15. Ya' nî'kim Vāfī-i Şıdḳī-zāde
Eşeri ola diyü dünyāda
16. Cem' idüp bir luġat-ı manzūme
Yādigār eyledi her ma' şūma
17. Türk ü Furs ü 'Arabīdür bu luġāt
Se-zebān üzre yazıldı kelimāt
18. Oḳusın nev-heves olan eṭfāl
Yoḳsa müstaġnīdür erbāb-ı kemāl
19. Ḥaḳ dü-'ālemde mu' in ola aña
Kim beni ḥayr du' ā ile aña

Ḳıṭ' a-i Bā Mī-Dihed Būyī Be-To Çün Müşg-i Nāb

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Dede Korkut

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt 9 Sayı 21 Nisan 2020 s. 107-128

1. Ay u gün şems ü kamerdür mäh-tāb ü āfitāb
Āsumān oldu semā gök perde bürka⁶ dur hicāb
2. Necm kevkeb yıldıza didi ⁶ Arab aḥter ⁶ Acem
Yıldırma şā⁶ ika şimşek buluḫ ebr seḫāb
3. Yiryüzi rüy-ı zemīn ü vech-i arz anuñ gibi
Gül çamur hem tıyn toprak ḫākdür ya⁶ nī türāb
4. Rüz u şeb gündüz gice leyl ü nehāruñ adıdur
Keh-keşān mecre⁶ şamanyolu felek gerdün dolāb
5. Yağmuruñ adı maḫar bārān Ḥaḫkuñ raḫmeti
Gül şuyına didi mā⁶ü'l-verd ⁶ Arab Fürsī gül-āb
6. Nāv-dān oldu oluḫ dinür daḫı mīzāb aña
Un daḫıḫ u ard t̄āḫündür degirmen āsiyāb
7. Oldı mızğanmaḫ ḡunūden hem nu⁶ ās ile sine
Uyumuş ḫābīde nā⁶im nevm uyḫuya di ḫ⁶āb
8. Menkib omuz dūşdur hem dün gicedür bāriḫa
Gicelerde görilen rü⁶yāya dindi dūş ḫ⁶āb
9. Fā⁶ ilātün fā⁶ ilātün veznidür baḫr-i remel
Oḫuyan eḫfāle olsun yādigārum bu kitāb

Ḳıḫ⁶ a-i Ḥā Güyemet Tā Ki Bi-H⁶ānī Şāḫiḫ

Müfte⁶ ilün Fā⁶ ilün Müfte⁶ ilün Fā⁶ ilün

1. Şāḫib-i ḫüsne dinür ḫüb güzeldür meliḫ
Çirkin olan kimseye zīşt di ya⁶ nī ḫabiḫ
2. Di utanan kimseye ya⁶ nī ḫacil şerm-sār
Şād sevinmiş daḫı oldı faḫūr u ferīḫ
3. Yaralu olan ḫişiye dinilür zaḫm-nāk
Böyle olan kimseye di ⁶ Arabīde ceriḫ
4. Olsa ḡüşāde-suḫan dinür açuḫ sözlü hem
Şāḫib-i nuḫḫ olsa dirler ⁶ Arabīde faşiḫ

⁶ Bu kelimenin aslı mecerre olup vezin gereḫi bu şekilde yazılmıştır.

5. Fārisī vü lafzına çün didiler āşikār
Dindi ‘ Arapça daḥı adına anuñ şariḥ
6. Mirvaḥa yelpazeye dindi daḥı bād-zen
Furtına vü rüzgār bād ile yil oldı riḥ
7. Sen bu kitāba hemān diḳḳat ile kııl nazār
Ḥı̄ce gibi öğredür nice luġatı şaḥiḥ

Ḳıṭ‘ a-i Ḥā-yı Şeker-Ḥā Bī-ū Ḥod Yime Āḥ

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

1. Ağacuñ dalına di ğuşn u nihāl ü hem fāḥ?
Daḥı budaġına di ḳarn ile boynuzdur şāḥ
2. Zu‘ m u hem u daḥı zan ile gümāndur pendār
Yalıñuz zan u gümān itmege dirler daḥı rāḥ
3. Lāf iden kimseye gebzen dinilür hem leffāf
Bī-ḥayā ya‘ nī edebsiz dimek oldı küstāḥ
4. Yarıġa dindi şikāf u ‘ Arabisi daḥı şaḳ
Bir adı şükbe gibi gerçi delikdür sūrāḥ
5. Teng ü tara dinilür dīḳ ‘ Arabca ammā
Bol açuḳ vāsi‘ vü mekşūf dimek imiş ferāḥ
6. Oḳuyup elbet olur vezn ü luġatda māḥir
Bu benüm nazm-ı selīsinden iden istinsāḥ

Zi-Ḥarf-i Dāl Īn Ḳıṭ‘ a Küned Mülk-i Dil-Ābād

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

1. Mu‘ allim ya‘ nī ta‘ līm eyleyendür ḥı̄ce vü üstād
Olur dāniş daḥı bilmek gibidür ‘ ilm ü isti‘ dād
2. Mu‘ allim-ḥāne dirler mektebe ya‘ nī debiristān
Çocuklar ğudekān eṭfāl dinilür anlara hem ad
3. Ḳırā‘at ketb oḳumaḳ yazmaġa ḥı̄nden nüvişten hem
Yeñiden ḥādişāta dindi nev-peydā vü nev-icād
4. Firişteġān şürüşān melā‘ik daḥı Cebrā‘il
Sirişt ile nihād hem ṭabī‘ at ḥı̄y ile mu‘ tād

5. Hükümdür emr-i sultānī buyurmaḡ ya' nī fermüden
'Adālet isteyenler dād-ḡ'āhān ehl-i istimdād
6. Hudānuñ emrine rāzī olandur ya' nī fermān-ber
'İbādet ya' nī ḡkulluḡ eyleyendür bende vü zühhād
7. Dinür mestüreye hem ehl-i 'iffet pāk-dāmen hem
Ḳılavuz bedraḡa kim ṡoḡrı yola eyledi irşād
8. Yaḡınlik ya' nī nezdīkī olur ma' nāda ḡurbıyyet
Uzaḡ itmeḡe dirler dūr-kerden ya' nī istib'ād

Pendī Zi-Men Şenīdī İn Ḳıṡ' arā Kün Ezber

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün

1. Şeşşir ü tıḡ ü seyfe gerçi ḡılıç dimişler
Ammā ki tıḡüñ adı bisyār çoḡdur ekşer
2. Āhen demür ḡadīd ü kesmek burīden ü ḡaṡ'
ḡün-riz ḡan dökici seyyāl-i dem ki neşter
3. Oldı zedeş? teḡārub birbirine uruşmaḡ
Merg ile mevt ölümdür yeksān ma'an ber-ā-ber
4. Tāb ziyādur aydın āyīne raḡş-ı mir'āt
Tābende oldı lāmi' parlayıcı ziyā ger
5. Söz söyleyici ḡüyā ma' nīde oldı kā'il
Ol zāta hem dinilür zū-nuṡḡ u hem suḡan-ver
6. Almaḡ ḡarīden oldı şatmaḡ fūrūḡten hem
Bey' ü şirāya daḡı aḡz u 'aṡā da dirler
7. Oḡlanuñ oḡlı dimek ya' nī ḡafīd nebīre
İbn-i aḡ olsa ḡardaş ya' nī yegendür efder
8. Kūy adı oldı ḡarye Fāris'isi daḡı kend
İḡlīm ü bilāda ammā dinildi kişver
9. Cū' u ḡürisnedür aç şabr u şekīb ü ārām
Hem der-be-der dilenci sā'il faḡır ü bi-zer
10. Güncişḡ serçe 'uşfūr bülbül hezār 'andel
Daḡı ḡügercin adı ḡamāme vü kebüter

11. Āb-ı zülāl-ı nazmı nūş eylemek dilersen
Bu kıt‘ a-i selīsi ū gibi eyle ezber

İn Muşanna‘ Kıt‘ arā Dan Mühmelāteş Ma‘ nī-Dār

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

1. Tüy ü müy u şa‘ r kıldur kerre adı merre bār
Hurt murt ufaķ tefek daħı küçüklerdür şıgār
2. Cürd ü merd ol tāze tüysüzdür ki dirler şāb aña
‘Işķ u meşķ u ħubb sevmekdür şugul ta‘ līm-kār
3. Püşt ü müşt ü zahr arķa lekme yumruķ adıdur
Pest ü mest alçaķ denī hem ya‘ nī ser-ħoş u sūkār
4. Kihter ü mihter küçük aşğar büyük ekber dimek
Tert u mert menşürdür ya‘ nī tağılmış tārumār
5. Ben men ü to sen ene ente dimek ān o hū
Laħid ü mehd beşik gehvāre hem ķabr ü mezār
6. Sāyebān çadır u ħayme kārbandur ķāfile
Düzd ü müzd ü sārīķ ü ħırsız şaķī ‘ aşı şirār
7. ‘İllet-i cehle devā itmek dilersen ey püser
Bu seb‘ a kıt‘ ayı gel ħırız-ı cān it nüshāvār

Der-Şeb [ü] Rüz Ezīn Kıt‘ a-i Şīn Dür Me-Bāş

Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilātün Fe‘ilün

1. Cebhe pīşānī alın re’s ile hem serdür baş
Eşķ ile dem‘ sirişķ oldu aķan gözden yaş
2. Oldı sīr-āb şudan ķanmış olan hem reyyān
Teşnegān oldu şusuzlar dinür anlara ‘ itāş
3. İbn ü ferzend ü veled cümlesi oğul gibidür
Aħ dinilürse birāder gibi oldu ķardaş
4. Yarasa şeb-peredür gice uçar şeb-engiz
Daħı bir adı da vaṭvaṭ gice ķuşı ħuffāş
5. Tebn ü kāh u şamana ota giyāh dindi ħaşış
Raṭb u yābis dimedür ħuşķ ile ter hem ķuru yaş

6. Yüz kırışdurmış olan kimseye di vech-i ' abūs
Pīç ü t̄ab oldı anuñ gibi dağı fikr ü telāş
7. Gömlegüñ adına p̄irāhen ü hem dindi amīş
Dinilür k̄ale vü k̄ālāya metā' ile umās
8. ' Arabī millhāfe yorgana dinür ya' nī' devāc
Döşegüñ adına p̄ister dinilür dağı firās
9. Çāk adı Fürs ü ' Arab müşterek imiş nākūs
H̄aç çelīpā vü şalīb ü şanem ü cānsız taş

Mī-Şevēd Ez-ıı' a-i Ğayn Mu' aııar Demāĝ

Müfte' ilün Fā' ilün Müfte' ilün Fā' ilün

1. H̄abl u resen ip demek ayd ile bend oldı baĝ
Yamaĝa key didiler ya' nī'ki tamĝaya dāĝ
2. Büm dinür bayĝuşa hem bir adı imiş
arĝa u uzĝun ĝurāb ya' nī'ki zāĝ u kelāĝ
3. ' Aabe youş inişler ki nişīb ü firāz
Bedraa vü reh-nümā mürşid ü hādī sürāĝ
4. Küle vü h̄ākistere dindi ' Araba remād
Hem dinilür Fārisī āteş ile nāra kāĝ
5. ' Ām sene sāl yıl adlarını hoşa bil
Vaı ü zamān u dem avān ile hengām çāĝ
6. Di işe başlamaĝa bedē'e āĝāz hem
Keff-i yed el çekme der-dest-i keşīden ferāĝ
7. Çekmez elem rız için mu' teıd-ı H̄a olan
H̄āne be-düş ' āşı u dervīşe taĝ üsti bāĝ

ıı' a-i Lām-Mişāleş Zi-Heme ıı' a Maĝāl

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

1. H̄īle vü h̄ud' a firīb aldamadur mekr ile āl
Ğadr ü zülme dağı dinildi güneh vizr ü vebāl

2. ‘ Arabî şabb gibi rihten oldı dökme
Di tolu nesneye meşhûn dağı māl-â-māl
3. Şād u mesrûr ferîh oldı sevinmiş kimse
Hüzn ü endûh dimek oldı merâk u belbâl
4. Rûz-ı nevrûz-î nev yevm-i cedîd rızq-ı cedîd
Gün yeñi rızq yeñi dimek imiş añla mağâl
5. Lâ-yekûn u olmaz imiş dünyâda
Şîr-i murğ kuş südi ya‘nî lebenü’-t-ı tayr mağâl
6. Rûz-ı kûteh kışa gün yevm-i kaşîre dirler
Şeb-i dırâz gice uzun didiler tâl-i leyâl
7. Kadrüñi bilmese cühhâl şağın incinme
Kıymet-i ehl-i kemâli bilür erbâb-ı kemâl

Târîh-i Berây-ı İhtitâm

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

1. Bu manzûme yazıldı nev-zemîn ü nev-zebân üzre
Katar lezzet okunduğça dehân-ı güdekân üzre
2. Çıkar her mışra‘ı indan nice bir ceste edâ-beste
Okunur perde-i Rûm u Hicâz u İşfahân üzre
3. Müzeyyen ol kadar her kıt‘ası şan‘atla kim bulsa
Aşardı kudsiyân mihrâb-ı eyvân-ı cinân üzre
4. Felek hüsn-i nizâm-ı rütbe-i cem‘iyyetin görse
Dizerdi harflerin tâk-ı revâk-ı âsumân üzre
5. Egerçi vâdî-i cem‘-i luğâta gitmedüm ammâ
Dolaşdum haylî gülzâr-ı ma‘ânî-i beyân üzre
6. Hemân bir çok gül-i ma‘nâ-yı ra‘nâ bâğ-ı tab‘umdan
Alup saçdum debîristân-ı şıbyân-ı zamân üzre
7. Bu tām târîhe geldi çıktı üç şâhid zebân üzre
Tamâm oldı bu pākîze risâlem üç lisân üzre

Sonuç

Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde üç dilli olarak kaleme alınan sözlüklerimizden olan *Tuhfe-i Vâfi*, Osman Vâfi Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Edebiyatımızda şimdiye kadar varlığı bilinmeyen bu eserin tek nüshası Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Eserin telif tarihi, müellifin hatime kısmında yazmış olduğu tarih beytinden hareketle 1288/1871-72'dir. Toplam 332 beyitten müteşekkil olan eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir mukaddime, sözlük bölümünü oluşturan 41 kıt'a ve bir hatime kıt'ası olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Tuhfe-i Vâfi, ihtiva ettiği kelimeler bakımından hacimli sayılabilecek bir eserdir. Eserde Arapça, Farsça ve Türkçe 2120 civarı kelime veya kelime grubu bulunmaktadır. Bu kelimeler verilirken 40. kıt'anın sayılara 41. kıt'anın haftanın günlerine ayrılması dışında belli bir düzen gözetilmemiştir. Sözlük bölümü alfabetik olarak tanzim edilen eserde beş bahir kalıbına ait 12 farklı aruz vezni kullanılmıştır.

Müellif, eserini çocukların istifade etmesi amacıyla kaleme almıştır. Bu sebeple kelime öğretimini kolaylaştırmak ve daha kalıcı hale getirmek maksadıyla beyitlerde eş ve zıt anlamlı kelimelerin kullanıldığı, birbirleriyle tenasüp ilişkisi içinde bulunan kelimelerin bir arada verildiği ve bazı kelimelerin aynı zamanda çoğul şekillerine de yer verilerek öğrenime zemin hazırlandığı görülmektedir. Bununla birlikte eserde yazıldığı dönemin dil özelliklerini yansıtan ve bugün için arkaik hâle düşmüş olan bazı kelimeler de kullanılmıştır.

Bu çalışma ile şimdiye kadar varlığı bilinmeyen ve üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmayan Osman Vâfi Efendi'nin *Tuhfe-i Vâfi* adlı Arapça-Türkçe-Farsça üç dilli manzum sözlüğü tanıtılarak bilim dünyasının istifadesine sunulmuş ve manzum sözlüklere bir yenisi daha eklenmiştir.

Kaynaklar

- Afyoncu, E. (1994). Defterhâne. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 100-104.
- Aksoy, Ö. A. (1960). "Dürrü'n-Nizâm ve Nazmü'l-Cevâhir," *TDAY Belleten*, 144-171.
- Aksoy, Ö. A. (1959). *Hasan Aynî ve Nazm-ül-Cevahir*. Gaziantep: Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Büroşür Yayınları.
- Arslan, M. (2013). *Bahâüddin-i Magalkaravî, U'cubetü'l-Garâyib, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük: İnceleme, Metin, Dizin*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arslan, M. (2011). *Menâzımü'l-Cevâhir: Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*. Ankara: Genesis Kitap.
- Artuk, İ. (2007). Nişan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, 154-156.
- Ayar, M. H. (2016). *Osman Şâkir Bozokî'nin Müselles-nâme İsimli Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlüğü*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Düzenli, M. B. (2015). *Tuhfe-i Se-Zebân*. İstanbul: Erguvan Yayınevi.
- Ekici, H. (2018). *Eşref Feyzî Lugat-ı Hoş-Edâ (Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük)*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Gıynaş, K. A. (2015). "Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Bir Sözlük: Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, 154-163.

- Güler, K. (2016). "Dil Öğretiminde Manzum Sözlüklerin Rolü ve Tuhfe-i Nushî," *International Journal of Social Science*, 49, 157-174.
- İnal, M. K. (1969). *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaplan, Y. (2017). "Üç Dilli (Arapça-Farsça-Türkçe) Manzum Bir Sözlük: Lugat-ı Kerîmî," *Geçmişten Geleceğe Türk Sözlükçülüğü, Elginkan Vakfı 3. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri (19-21 Nisan 2017)*. İstanbul: Elginkan Vakfı, 445-478.
- Kaplan, Y. (2018). "Bilinmeyen Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Lugat-ı Visâlî", *Dede Korkut, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 15, s. 54-75.
- Kaya, H. (2017). "Ahmed Resmî'nin Nazm-ı Giridî Adlı Manzum Sözlüğü," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/51, 119-142.
- Kaya, H. (2017). "Kerîmî'nin Manzum Sözlüğü," *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 213-252.
- Kılıç, A. (2007). "Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin," *Turkish Studies*, 2/3, 340-348.
- Ölker, G. ve Duyar H. (2013). *Se-Zebân: Üç Dilli "Arapça-Farsça-Türkçe" Manzum Sözlük*. Konya: Palet Yayınları.
- Öz, Y. (2016). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öz, Y. (1996). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi.
- Sarıyıldız, G. (2009). Sicill-İ Ahvâl Defterleri. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, 134-136.
- Sicill-i Ahval Defteri-3*, Devlet Arşivleri Başkanlığı *Osmanlı Arşivi*, BOA 3/145.
- Tiryakiol, S. (2013). *Dil Öğretimi Geleneğimizde Manzum Sözlükler: Tuhfe-i Asım Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, R. (2006). *II. Mahmut Dönemi Dönemi Islahat Hareketleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

